



TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ KALIP SÖZLER VE ÖĞRENCİLERİN KALIP SÖZLERİ KULLANMA DÜZEYLERİ***

*Mehmet CANBULAT***

*Atilla DİLEKÇİ***

ÖZET

Kalıp sözler, belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş klişe sözlerdir. Bu sözler toplumun yaşamına ve kültürüne ışık tutmaktadır. Kalıp sözler yemek yerken veya yemekten sonra, biriyle karşılaşıldığında selamlaşmak için, doğum, ölüm, okula başlama, evlenme gibi olaylar karşısında da kullanılırlar. Bunun yanında bir iyilik karşısında duyulan minneti veya bir iyi dileği belirtmek için edilen dualar, kızgınlıkla söylenen beddualar, yemin etmeler, söz vermeler de kalıp sözlerin içindedir.

Araştırmada ortaokul Türkçe ders kitaplarında (5-8) yer alan kalıp sözler ve geçiş sıklığı tespit edilmiştir. 171 kalıp söz belirlenmiş ve ilk kez karşılaştıkları bağlam içinde örneklendirilmiştir.

Kalıp sözler bağlamına, işlevine ve anlamlarına göre değerlendirilmiş, sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma; hayır dualar, beddualar ve toplumsal kültürel ilişkilerde kullanılan kalıp sözler başlıkları altında yapılmıştır.

İncelenen Türkçe dersi öğrenci çalışma kitaplarında kalıp sözlerin öğretimi ile ilgili 6. sınıf öğrenci çalışma kitabında 2 etkinlik, 8. sınıf öğrenci çalışma kitabında 1 tane etkinlik vardır.

Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin kalıp sözleri kullanma düzeylerini tespit etmek amacıyla söylem tamamlama testi uygulanmış ve öğrencilerin Türkçe ders kitabındaki kalıp sözlerden farklı olarak birçok kalıp söz bildikleri saptanmıştır. Türkçenin kalıp sözler konusunda çok zengin ve renkli bir birikime sahip olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçenin söz varlığı, kalıplaşmış dil birimleri, kalıp sözler

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Bu makale Atilla Dilekçi'nin Yüksek Lisans Tez'in yeniden ele alınmış halidir.

** Doç. Dr. Akdeniz üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü El-mek: canbulatm@gmail.com

**



FORMULAIC WORDS IN TURKISH TEXTBOOKS AND STUDENT'S FORMULAIC WORDS LEVEL

ABSTRACT

Formulaic words are the cliché words that have become a tradition to use in certain circumstances. These words reflect the culture and the life of the society. Formulaic words are used at meals or after meals, in greetings, birth, death, while starting to a school or at marriage. Besides, it includes appreciating against to a favor or expressing a good wish, curses told in anger, oaths and promises.

In this search, the frequency of formulaic words and transition words were identified in Turkish Coursebook of secondary school (5-8) grade students. 171 formulaic words were identified and this identified formulaic words were illustrated in the context for the first time.

Formulaic words have been evaluated and classified according to their functions and meanings. Classification has been done under the headings of prayers, curses and in the formulaic words used in social, cultural relations.

In the examined student workbook of Turkish lesson, related to teaching formulaic words, there are two activities for 6TH grade students and one activity for the 8TH grade students.

In order to determine the formulaic words usage knowledge of students in 8TH grade students, discourse completion test was applied and it has been determined that students know lots of formulaic words unlike the formulaic words that exist in Turkish Coursebooks. It appears that Turkish has a very rich and a wide variety of accumulation about formulaic words.

Key Words: Turkish vocabulary, formulaic language units, and formulaic words

GİRİŞ

İnsanlar arasındaki iletişimin ve bireyin toplumsallaşma sürecindeki en önemli araç konumunda olan dilin bu özelliklerini yansıtan birçok tanımı yapılmıştır. Aksan (2000: 55) dili, “düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizge” olarak tanımlarken Özbay (2006: 2) “kültür ve medeniyetin gelişiminden insanların günlük hayatındaki problemlerinin çözümüne kadar her alanda önemli fonksiyonlara sahip bir iletişim aracı” olarak tanımlamıştır.

Dil, kişiler arasındaki en etkin, sürekli ve en doğal iletişim aracıdır. Duygu, düşünce ve istekler dil aracılığı ile karşısındakine iletilir ve çevredeki kişilerin duygularını ve istekleri yine dil sayesinde öğrenilir. Kısacası dil, bir şeyi ifade etmenin ve iletişimin en kusursuz yoludur (Sapir, 1985: 1) ve en önemli özelliği iletişimsel boyutudur (Lyons, 1981: 4). İnsanlar arasındaki iletişimi sağlaması dilin ayrıca toplumsal bir işlevinin olduğunu da gösterir. Toplumla birey arasında kültür iletişimini sağlayan bir köprü görevini üstlenen dil (Özbay ve Tayşi, 2011: 21-31), bir ulusun belleğidir. Meriç (1980: 453)’e göre dilsiz toplum olmaz. Eğer bir toplum dilini kaybederse

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013



belleğini kaybeder, bugünü düne bağlayan köprüleri kaybeder. Dil olmadan insanların birlikte yaşamaları, anlaşabilmeleri, dolayısıyla bir toplumu oluşturmaları söz konusu olamaz. Sosyal hayatı sürdürebilmek için en temel araç konumunda olan dil, aynı zamanda bir toplumu ulus yapan bağların en güçlüsüdür. Özbay (2002: 113), bir ulusun oluşumunda dil, din, gelenek ve görenekler, dünya görüşü, vatan, sanat ve tarihin önemli rol oynadığını belirtir ve bütün bunların kültürü de oluşturduğunu söyler. Kuşaktan kuşağa aktararak gelen, bireyleri ulusuna, yurduna, geçmişine sıkı sıkıya bağlayan dil, bireyi geçmişle gelecek arasındaki zincirin bir halkası durumuna getirir. Bir toplumun pek çok özellikleri, yaşayışı, gelenekleri, dünya görüşü, yaşam felsefesi, inançları, bilim, teknik ve sanata katkıları o toplumun diline yansır; o toplumun dilinden izlenebilir (Aksan, 2000: 13). Yani dil, toplumun bütün kültür birikimini, kültür dokusunu aktaran en etkili araçtır (Sever, 2004: 35).

Her toplumda belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş bazı sözler vardır. Bunlar bir kişiyle karşılaşıldığında, onu selamlarken, bir iyilik görüldüğünde teşekkür etmek için, evlenen, çocuk sahibi olan, yeni bir işe giren kişileri tebrik etmek için, yemeğe başlanırken ve yemekten sonra kullanılan iyi dilek sözleri olabildiği gibi, bir kişi hakkında olumsuz düşünceleri beddua şeklinde dile getiren sözler de olabilir (Erol, 2007: 14).

Son yıllarda önem kazanan, İngilizcedeki “speech act” sözcüğünün karşılığı olarak Türkçede *ilişki sözleri*, *kalıp sözler* (Aksan, 2000: 190), *söz eylem*, *söz edimi* olarak ifade edilen bu sözler (Palmer, 2001: 165-171; Kılıç, 2002: 94; Gökçora, 1998: 27-30); kullanıldığı toplumun kültürünü yansıtmakta, o toplumun görgü kurallarıyla da örtüşmektedir. İlişki sözleri, toplum kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu sözler, kullanıldığı toplumun ortak duygu, düşünce, inanç ve yaklaşımını yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir.

Kalıp sözler veya ilişki sözleri adı verilen dil öğeleri tıpkı deyimler ve atasözleri gibi, toplumun kültürünü, inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve görenekleri yansıtan sözlerdir. Kalıp sözlerin kullanımında dikkati çeken bir konu, bu sözlerin kullanımı ile toplumun dünya görüşü arasındaki paralelliktir (Erol, 2007: 14).

Kişiler arası iletişimde alışkanlık hâlinde kullanılan, dilin toplumsal kullanımına göre farklılık gösterebilen ve ait olduğu toplumun, kültürel yapısını, dünya görüşünü ve fertlerinin birbirlerine karşı olan tavırlarını sergileyen bazı kalıp sözler vardır.

Söz varlığını oluşturan öğeler içerisinde yer alan kalıp sözler tıpkı deyimler ve atasözleri gibi, bir dili konuşan toplumun kültürüne ışık tutmakta, onun inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır. Atasözleri, deyimler ve ikilemelerle birlikte kalıplaşmış dil birimlerini oluşturan kalıp sözler, araştırmacılar tarafından çeşitli adlarla ve farklı ölçütlere dayanılarak tanımlanmış, ilişki sözleri ve kültür birim olarak da adlandırılmıştır. İlişki sözleri terimini tercih eden Aksan (1996: 35)’a göre bu sözler, “Bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması adet olan birtakım sözlerdir.” Belli durumlarda söylenmesi gelenek hâlini almış olan bu sözler, Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak algılanmaktadır. Kalıp söz yerine yeğlenen başka bir terim olan kültür birim ise dilin kültürelliğinin belirginleştiği adlandırmalardan biri olarak açıklanmıştır. Bir başka deyişle, kültür birimler, Türkçenin Türk kültürünü ne derece yansıttığının da bir göstergesidir. Örneğin; başsağlığı dileme, doğum, ayrılık vb. durumlarda söylenen kültür birimler (kalıp sözler), Türkçe konuşanların birbirleriyle kurdukları ilişkiler konusunda, dolayısıyla da onların kültürü hakkında bize bir fikir verir. Özdemir (2000: 173) ise söz konusu birimleri kalıp söz olarak adlandırmakta ve bu sözlerin “ölüm, doğum, evlenme gibi özel durumlarda duygularımızı açıklamak, belirtmek için” kullanıldığını söylemektedir. Bu tanımlamalarda temel ölçüt olarak bağlam ve kültürün alındığı dikkati çekmektedir (Gökdayı, 2008: 89-110).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013



Kalıp sözlere, sinema filmlerindeki çeşitli replikleri; klasik olmuş ya da popüler olan şarkıların sözlerinden bazı kısımları; reklam, tanıtım gibi amaçlarla ortaya çıkmış sloganları; bir gruba, takıma yönelik tezahüratları; masal, fıkra gibi türlerin can alıcı bölümlerinden alıntılanmış sözleri de ilave edebilir.

Bununla beraber kalıp sözler, sözlü ve yazılı iletişim sırasında çok fazla çaba gerektirmeden, kısa zamanda söylenip anlaşılabilirdiğinden sözlü ve yazılı iletişimde konuşanlar/yazanlar ve dinleyenler/okuyanlar için, söz varlığının kullanımı kolay ve cazip birimleri olmaktadır (Gökdayı, 2008: 89-110).

İlköğretimde dilin bütün inceliklerinin ve güzelliklerinin öğretilmesinin ve bilinçli kullanma becerisinin kazandırılmasının amaçlandığı Türkçe derslerinin, somut olmayan kültürel mirasımızın tanınmasında, öneminin kavranmasında, bilinç ve duyarlılık oluşturulmasında, korunmasında ve geleceğe aktarılmasında da rolü büyüktür. Türkçe dersinin bu işlevini yerine getirebilmesi, amaca uygun olarak hazırlanmış Türkçe öğretim programları ve ders kitapları ile mümkündür (Kolaç, 2009: 19-31).

Bu çalışmanın amacı, orta okul Türkçe ders kitaplarında (5-8) bir söz varlığı ögesi olarak yer alan kalıp sözlerin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Ortaokul 5-8. sınıf Türkçe ders ve çalışma kitaplarında yer alan kalıp sözlerin özellikleri nelerdir?

a. Kalıp sözlerin Türkçe ders programındaki yeri nedir?

b. Ortaokul Türkçe ders kitaplarında (5-8) yer alan kalıp sözler ve geçiş sıklığı nedir?

c. Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki kalıp sözlerin tasnifi nasıl yapılabilir?

d. Ortaokul Türkçe öğrenci çalışma kitaplarında kalıp sözlerin öğretilmesine yönelik etkinlikler nelerdir?

2. Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin kalıp sözleri kullanma düzeyleri nedir?

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Araştırmanın temel veri kaynağını MEB tarafından 2012-2013 eğitim öğretim yılında tavsiye edilen A yayıncılığı tarafından yayımlanan 5.sınıf Türkçe ders kitabı, B yayıncılığı tarafından yayımlanan 6.sınıf Türkçe ders kitabı, C yayıncılığı tarafından yayımlanan 7.sınıf Türkçe ders kitabı, D yayıncılığı tarafından yayımlanan 8.sınıf Türkçe ders kitabı oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak orta öğretim 5-8. sınıf Türkçe ders kitapları kullanıldığından doküman çeşitlerinden fiziksel materyaller kullanılmıştır. Doküman incelemesiyle elde edilen veriler içerik analiziyle çözümlenmiştir. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği biçimde organize ederek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005:227). Bu temel amaç çerçevesinde öncelikle analiz birimi olarak ana kategoriler ile alt kategorilerin belirlenip tanımlanması, ardından da analizin yapılacağı bağlam biriminin (sözcük, cümle, paragraf ...) seçilmesi gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2005:227-241- Balcı, 2009: 46-52).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013



Ortaokul Türkçe ders kitaplarında (5-8) bir söz varlığı ögesi olarak yer alan kalıp sözlerin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada “kalıp sözler” ana kategori olarak kabul edilmiş; alt kategoriler ise “hayır dualar”, “beddualar” ve “toplumsal - kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözler” olarak belirlenmiştir. Alt kategoriler aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

Hayır dualar: Birinin iyiliği için Allah’a yakarma, niyazda bulunma anlamındadır. En önemli özellikleri teslimiyeti, inanmışlığı ve bir ümidi içermeleridir (Kaya, 1997: 99).

Beddualar: Çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak amacıyla söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, anlatımı güçlendiren kalıplaşmış sözler (Kaya, 1997:111).

Toplumsal - kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözler: Toplumun kültürüne ışık tutan, onun inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve göreneklerini yansıtan sözlerdir (Aksan, 1996:190).

Ortaokul Türkçe ders kitaplarının (5-8) analizinde bağlam birimi “sözcük” olarak belirlenmiş ve alt kategorilerin her bir sözcükte hem açık hem de gizli olarak ne sıklıkla geçtiği saptanmıştır. İçerik çözümlemesi tekniğinin güvenilirliği özellikle kodlama işlemine bağlıdır. Belirlenen soruların yorumlarının araştırmacıdan araştırmacıya ya da iki farklı zamanda değişmemesi nesnellüğün bir şartı olan güvenilirliği sağlar. Güvenirliğin sınanabilmesi için bazı teknikler kullanılır (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

Bu çalışmada öncelikle içerik çözümlemesinde kullanılan ana ve alt kategoriler tanımlanmış ve bu kategoriler çerçevesinde toplanan veriler ayrıntılı bir biçimde yazılarak sonuçlara nasıl ulaşıldığı bulgular kısmında açıklanmıştır.

Araştırmada Ortaokul Türkçe ders kitaplarında (5-8) bir söz varlığı ögesi olarak yer alan kalıp sözlerin farklı türlerine ilişkin örneklere kitaplardan yapılan doğrudan alıntılarla yer verilmiş ve araştırmanın sonuçlarına bunlardan yola çıkılarak ulaşılmıştır. Böylece araştırmanın geçerlik çalışması yapılmıştır.

Ortaokullardaki öğrencilerin kalıp sözleri kullanma düzeylerini belirlemek amacıyla söylem tamamlama testi kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen “söylem tamamlama testi” konu ile ilgili alan yazın taranması yapılarak hazırlanmıştır. Taslak veri toplama aracındaki ölçek maddeleri konuyla ilgili uzmanlara danışılarak uygunlukları saptanmaya çalışılmıştır. Uzman görüşlerine göre yeniden düzenlenen maddeler bir ölçek formuna dönüştürülmüştür.

Araştırmanın veri toplama aracı 19 sorudan oluşmaktadır. Bu sorular selamlaşma, karşılama, hatır sorma, vedalaşma (uğurlama), yüceltme, teşekkür, söz verme, tebrik etme, özür dileme gibi kalıp sözlerini kullanabilecekleri uygun durumlardan oluşmaktadır. Bu durumların oluşturulmasında öğrenci çalışma kitaplarındaki kalıp sözlerle ilgili etkinliklerden ve önceki araştırmacılar tarafından geliştirilen söylem tamamlama testlerinden yararlanılmıştır. Söylem tamamlama testinin geliştirilmesinde bir ölçme değerlendirme uzmanı ve iki Türkçe eğitimi alan uzmanına danışılarak gerekli düzeltmeler yapılmış ve uygun sorular hazırlanmıştır.

Batman İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alındıktan sonra araştırmanın uygulama sürecine başlanmıştır. 60. Yıl Ortaokulu, Saklı Ortaokulu ve Karaköy Ortaokulu’nda eğitim gören 150 8. sınıf öğrencisinden tesadüfi yöntemle seçilen 120 öğrenciye 19 adet sorudan oluşan söylem tamamlama testi uygulanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde frekans ve yüzde kullanılmış ve elde edilen değerler çizelgede sunulmuştur.

BULGULAR

1. Araştırma sorusuna yönelik bulgular

1. Ortaokul 5-8. sınıf Türkçe ders ve çalışma kitaplarında yer alan kalıp sözlerin özellikleri nelerdir?

- Kalıp sözlerin Türkçe ders programındaki yeri nedir?
- Ortaokul Türkçe ders kitaplarında (5-8) yer alan kalıp sözler ve geçiş sıklığı nedir?
- Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki kalıp sözlerin tasnifi nasıl yapılabilir?
- Ortaokul Türkçe öğrenci çalışma kitaplarında kalıp sözlerin öğretilmesine yönelik etkinlikler nelerdir?

2. Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin kalıp sözleri kullanma düzeyleri nedir?

Ortaokullardaki öğrencilerin kalıp sözleri kullanma düzeylerini belirlemek amacıyla söylem tamamlama testi kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen “söylem tamamlama testi” konu ile ilgili alan yazın taranması yapılarak ve uzmanlara danışılarak hazırlanmıştır.. Batman İl Millî Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alındıktan sonra araştırmanın uygulama sürecine başlanmıştır. 60. Yıl Ortaokulu, Saklı Ortaokulu ve Karaköy Ortaokulu’nda eğitim gören 150 8. sınıf öğrencisinden tesadüfi yöntemle seçilen 120 öğrenciye 19 adet sorudan oluşan söylem tamamlama testi uygulanmış, söylem tamamlama testinde günlük hayatta karşılaşılabilecekleri durumlar oluşturulmuş öğrencilerden bu durumlarda kullanabilecekleri kalıp sözleri yazmaları istenmiştir. Araştırma verilerinin analizinde frekans ve yüzde kullanılmıştır.

a. Kalıp sözlerin Türkçe ders programındaki yeri nedir?

Türkiye’de eğitim öğretim faaliyetleri, 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’na uygun olarak yürütülmektedir. Derslerin öğretim programları da Türk Millî Eğitiminin genel amaçları doğrultusunda düzenlenir. Programlar eğitim ve öğretimin içeriğini ve etkinliklerin nasıl düzenleneceğini ortaya koyar.

Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda öğrencilerin kazanımlar ve etkinlikler yoluyla dinleme/izleme, konuşma, okuma, yazma becerilerini geliştirmeleri, dilimizin imkân ve zenginliklerinin farkına vararak Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanmaları hedeflenmektedir. Böylece öğrenciler, dil sevgisi ve bilinci kazanarak öğrenme sürecinde daha verimli olacak, kendilerini hayata ve geleceğe hazırlayacak birikimi edineceklerdir (MEB, 2006). Bu Türkçe ders programının temel yaklaşımını oluşturur.

Temel beceriler kısmında öğrencilerin dil becerilerindeki gelişimleriyle bağlantılı, yatay olarak bir yılın sonunda, dikey olarak da sekizinci sınıfın sonunda kazanacakları ve hayat boyu kullanacakları temel beceriler belirtilmiştir. Türkçe öğretim programı içerdiği kazanımlarla bu temel becerilerin gelişmesini sağlayacağı ve programla ulaşılması beklenen temel beceriler arasında Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma ve iletişim kurma becerileri de yer almıştır.

1-5. Sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (2009)’nda geleceğin öğrencilerini yetiştirecek bu programla; Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanan, kendini ifade eden, iletişim kuran, bireylerden oluşan bir toplum hedeflemektedir.

1-5. Sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (2009) incelendiğinde, “Türkçe öğretiminin amacı, Türk Millî Eğitimin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun olarak öğrencilerin:

- Türkçeyi sevmelerini, doğru, güzel ve etkili kullanmalarını sağlamak,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013



- Metinler arası okuma becerilerini geliştirerek söz varlığını zenginleştirmek,”

Hedeflenen bu amaçlara yönelik “Konuşma Öğrenme Alanı” içinde “Kendini Sözlü Olarak İfade Etme” başlığı altında “Konuşmasında söz varlığını kullanır.” kazanımının yer aldığı görülür. Yine bu genel amaçlara yönelik “Yazma Öğrenme Alanı” içinde “Kendini Yazılı Olarak İfade Etme” başlığı altında “Yazılarında söz varlığından yararlanır.” kazanımı yer almıştır.

Bir dilin sözcükleri denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli kalıpların oluşturduğu bütün anlaşılır. (Aksan, 2004).

Yine 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı (6-7-8)’nda “Genel Amaçlar” bölümünde “Okuduğu, dinlediği ve izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmaları; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmeleri” ve “ Duygu, düşünce ve hayallerini sözlü ve yazılı olarak etkili ve anlaşılır biçimde ifade etmeleri” ve “Türkçeyi, konuşma ve yazma kurallarına uygun olarak bilinçli, doğru ve özenli kullanmaları,” amaçlanmaktadır (MEB, 2006).

6-7-8. sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programında yapılan incelemede dinleme becerisi amaçları arasında söz varlığını zenginleştirme amacı vardır. Atasözü ve deyimlerin öğretilmesine yönelik kazanımlar bulunurken kalıp sözlerin öğretilmesine yönelik herhangi bir kazanım yer almamaktadır.

Konuşma becerisi amaçlarının içinde “Konuşmaya uygun ifadelerle başlar.” kazanımı yer almış ve “Merhaba, günaydın, affedersiniz, hoş geldiniz” vb. iletişimi başlatmak için kullanılan ifadeler üzerinde durulması bu kazanımın açıklamalar kısmında ifade edilmiştir. “Konuşmayı uygun ifadelerle bitirir.” kazanımı açıklaması olarak da “Teşekkür ederim, görüşmek üzere” vb. ifadeler üzerinde durulması ifade edilmiştir.

Hazırlıklı konuşmalar yapma amacı içerisinde “Konuşmasını belirlenen sürede ve teşekkür cümleleriyle sona erdirir” kazanımı vardır.

Programın Okuma becerisi amaçlarından sözcük varlığını zenginleştirme başlığı altında “Okuduğu metinde geçen kelime, deyim ve atasözlerini cümle içinde kullanır kazanımı vardır.” fakat kalıp sözlerin öğretilmesiyle ilgili bir ifade yoktur.

Programın yazma becerisini incelediğimizde “Farklı türlerde metinler yazma amacı içerisinde olay yazıları yazar kazanımı vardır.” ve bu kazanımın açıklamaları kısmında günlük dilde ve masallarda kullanılan kalıplaşmış ifadelerden yararlanılır ifadesi vardır.

1-5. Sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (2009) ve (6-7-8) Türkçe Dersi Öğretim Programı (2005) bir bütün olarak bakıldığında direkt olarak kalıp sözlerin öğretimi ile ilgili bir kazanım yoktur fakat sözcük varlığının zenginleştirilmesi ilgili birçok kazanım bulunmaktadır. Kalıp sözler de sözcük varlığının içinde yer aldığına göre bu sözlerinde öğrencilere öğretilmesi programın hedefleri arasındadır. Ayrıca kalıp sözler içinde tanımlayabileceğimiz teşekkür ederim, merhaba, günaydın, affedersiniz, hoş geldiniz gibi sözlerin öğretilmesi açıklamalar kısmında vurgulanmıştır.

b. Ortaokul Türkçe ders kitaplarında (5-8) yer alan kalıp sözler ve geçiş sıklığı nedir?

Türkçe ders kitabında tespit edilen 171 kalıp sözün metinlerdeki geçiş sıklığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013



Tablo 1: Kalıp sözlerin Türkçe ders kitaplarındaki geçiş sıklığı

Sınıf düzeyleri	5	6	7	8	Toplam F (sıklık)
Saçmalama	1	-	-	-	1
Teşekkür ederim	1	2	6	2	11
Bütün ömrünü okuma yazma ile geçirmiş	1	-	-	-	1
Ne yazık ki	4	1	2	2	9
Unutulmaz şair	1	-	-	-	1
Ölümsüz bir şiir	1	-	-	-	1
Hayata veda etmek	1	-	-	-	1
Yani	7	-	-	-	7
Göz nuru	2	-	-	-	2
Yaşam savaşı vermek	1	-	-	-	1
Ne olursa olsun	2	-	-	-	2
And içmek	2	-	1	-	3
Varlığımızı sana borçluyuz	1	-	-	-	1
Sen olmasaydın	1	-	-	-	1
Allah seni başımızdan eksik etmesin	1	-	-	-	1
Efendim	14	-	4	-	18
Bunu bileseniz	1	-	-	-	1
Rica ederim	2	2	-	1	5
Barış ve huzur içinde yaşamak	1	-	-	-	1
Ne yaparsa yapsın	1	-	-	-	1
Yapan eller sağolsun	1	-	-	-	1
Neler çektim bilemezsin	1	-	-	-	1
Söz vermek	1	2	-	1	4
Yaşa	1	-	-	-	1
Yerden göğe haklı	1	-	-	-	1
Yahu	4	-	-	-	4
Sana ne?	1	-	1	-	2
Vay canına	1	-	-	-	1
Eyvallah	1	-	-	-	1
Tanrıya şükretmek	1	-	-	-	1
Tanrının gücü ve inayetiyle	1	-	-	-	1
Maşallah	1	-	-	-	1
Hay körolmayasica	1	-	-	-	1
Buyurun	1	1	-	1	3
Hoppala	1	-	-	-	1
Tarihe geçti	1	-	-	-	1
Uğurlar ola	1	-	-	-	1
Savulun	2	-	-	-	2
Bu gidişe dur demek	1	-	-	-	1
Yok olma tehlikesiyle karşı karşıya	1	-	-	-	1
Maalesef	1	-	-	-	1
Eyvah	1	-	-	-	1
Mesela	1	-	-	-	1
Örneğin	1	-	-	-	1
Ah yavrum	1	-	-	-	1
Hoş geldiniz	1	2	-	2	5
İyi akşamlar	5	-	-	-	5
Merhaba	2	-	-	2	4
Günaydın	4	-	-	1	5
Nasılsın	1	-	1	-	2

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013



Çoluk çocuk iyi mi?	1	-	-	-	1
Ayıp oluyor kardeşim	1	-	-	-	1
Vatan borcu	1	-	-	-	1
Hay size kurban olayım	1	-	-	-	1
Kutlarım	-	2	-	1	3
Boş ver	-	3	-	-	3
Hadi bakalım göreyim sizi	-	1	-	-	1
Herkese selam ve sevgilerimi ilet	-	1	-	-	1
Görüşmek dileğiyle	-	1	-	-	1
Lütfen	-	1	1	5	7
Neden olmasın	-	1	-	-	1
Rastgele	-	1	-	-	1
Pardon	-	1	-	-	1
Ne ala	-	1	-	-	1
Çok şükür	-	1	-	1	2
Elveda	-	1	-	-	1
Ağzımızın tadı bozulmasın	-	1	-	-	1
Bereketli olsun, tekrarını görmek nasip olsun	-	1	-	-	1
Demek ki	-	1	-	-	1
İmdat	-	1	-	-	1
İyi günler	-	1	3	-	4
Selam	-	1	-	-	1
Ne dersiniz?	-	1	-	-	1
İlahi adalet	-	1	-	-	1
Rahmet	-	1	-	-	1
Ya tutarsa parayı veren düdüğü çalar	-	1	-	-	1
Sözden öze gelelim	-	1	-	-	1
Büyüyünce ne olacaksın?	-	3	-	-	3
Söyle bakalım	-	1	-	-	1
Okul nasıl?	-	1	-	-	1
Yaramazlık yok değil mi?	-	1	-	-	1
Aaa, nasıl şey öyle	-	1	-	-	1
Aman Allah	-	1	-	-	1
Allah'ın bahsettiği...	-	1	-	-	1
Anam ağlıyor	-	1	-	-	1
Aman	-	1	6	-	7
Vallahi	-	1	-	-	1
Rahmetli	-	1	-	-	1
Hay hay	-	1	1	1	3
Vah vah	-	1	-	-	1
İstenmeyen adam ilan etmek	-	1	-	-	1
Bir dakika	-	1	-	1	2
Arkadaşlar bir dakika beni dinleyin	-	1	-	-	1
Sana öyle geliyor	-	1	-	-	1
Büyümüş de küçülmüş	-	1	-	-	1
Çok para	-	1	-	-	1
Ne kadar şanslısın	-	1	1	-	2
Aferin	-	1	2	1	4
Senden böyle bir davranış beklemiyordum	-	1	-	-	1
Aşk olsun	-	1	-	-	1
Dalga mı geçiyorsunuz?	-	-	1	-	1
Buraya gel ve bu beyle tanış	-	-	1	-	1
Sakın kımıldamayın	-	-	1	-	1
Senden son bir şey daha yapmanı istiyorum	-	-	1	-	1
Ne çıkar?	-	-	1	-	1

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013



Bu dünyada kimsenin kimseye ihtiyacı yok	-	-	2	-	2
Maazallah	-	-	1	-	1
Vay halinize	-	-	1	-	1
Yalnızlık Allaha mahsustur.	-	-	1	-	1
Bana ne	-	-	1	-	1
Konuya bir de başka bir perspektiften bakalım	-	-	1	-	1
Gözlerinden öpüyorum	-	-	1	-	1
Ulusal kahraman	-	-	1	-	1
Dünyaya gelmek	-	-	1	-	1
Uzun ömürler dilemek	-	-	1	-	1
Yemin etmek	-	-	1	-	1
Daha iyisiniz değil mi?	-	-	1	-	1
İyiyim	-	-	1	-	1
Ne mutlu	-	-	1	-	1
Sağolun	-	-	1	1	2
Nasıl olur	-	-	1	-	1
Şahane	-	-	1	-	1
Allah etmesin	-	-	1	-	1
Su gibi değerli ol evladım	-	-	1	-	1
Kendimize gelelim	-	-	1	-	1
Su hayattır	-	-	1	-	1
Gel zaman git zaman	-	-	1	-	1
Dile benden ne dilersen	-	-	2	-	2
Lafı sözü yerinde	-	-	1	-	1
Görürsünüz	-	-	1	-	1
Bravo	-	-	4	-	4
Eksik olsun	-	-	1	-	1
Evvel zaman içinde kalbur saman içinde	-	-	1	-	1
Benden uzak dursun	-	-	1	-	1
Allah yazdıysa bozsun	-	-	1	-	1
Yazgısı güzel olsun	-	-	1	-	1
Sizlere ömür	-	-	1	-	1
Yediği önünde yemediği ardında	-	-	1	-	1
Güle güle git	-	-	1	-	1
Senin her halin başka güzel	-	-	1	-	1
Güle güle git	-	-	1	-	1
Güldükçe yanağında güller açılsın	-	-	1	-	1
Yürüdükçe bastığın topraklara bereket saçılınsın	-	-	1	-	1
Kırk gün kırk gece düğün yapmak	-	-	1	-	1
Onlar ermiş muradına...	-	-	1	-	1
Allah müstahakımı versin	-	-	2	-	2
Allah Allah	-	-	2	-	2
Gözüm görmesin seni	-	-	1	-	1
Yarın boş musun?	-	-	1	-	1
Canın sağolsun	-	-	1	-	1
Free takılmak	-	-	1	-	1
Sakın kaçırmayın	-	-	1	-	1
Neler var neler	-	-	1	-	1
Bay bay	-	-	1	-	1
Özür dilerim	-	-	-	1	1
Aman aman	-	-	-	1	1
Tanrı dert verip derman aratmasın	-	-	-	1	1
Dikkat	-	-	-	1	1
Ah keşke öyle olmasa	-	-	-	1	1

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013



Aman tanrım	-	-	-	1	1
Hoş bulduk	-	-	-	1	1
Size ihtiyacım var	-	-	-	1	1
Aman şaşırmanın	-	-	-	1	1
Hoşça kal	-	-	-	2	2
Biraz otur, dinlen	-	-	-	1	1
Nasıl yani?	-	-	-	1	1
Görüşürüz	-	-	-	1	1
Şuna bak	-	-	-	1	1
Sizlerle tanıştığıma çok sevindim	-	-	-	1	1
Önemi yok	-	-	-	1	1
Bizce bir sakıncası yok	-	-	-	1	1

Türkçe ders kitaplarında en fazla tekrar edilen kalıp sözler; efendim (18), teşekkür ederim (11), ne yazık ki (9), lütfen (7), aman (7), hoş geldiniz (5), iyi akşamlar (5) kalıp sözleridir. Tüm ders kitaplarında kullanılan kalıp sözler ise teşekkür ederim ve ne yazık ki olmuştur.

c. Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki kalıp sözlerin tasnifi nasıl yapılabilir?

Araştırmada tespit edilen kalıp sözler işlev, bağlam, anlam kriterleri dikkate alınarak bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Kalıp sözler hayır dua, beddua ve toplumsal-kültürel ilişkilerde kullanılan kalıp sözler olarak üç ana başlık olarak ele alınmıştır. Toplumsal-kültürel ilişkilerde kullanılan kalıp sözler kendi içinde on yedi başlık altında ayrılmıştır. Bunlar: Selamlaşma bildirenler kalıp sözler, karşılama kalıp sözleri, hatırlama kalıp sözleri, vedalaşma (uğurlama) kalıp sözleri, yüceltme bildirenler kalıp sözleri, teşekkür etme kalıp sözleri, söz verme kalıp sözleri, duygusal tepki bildiren kalıp sözler, dini inanç bildiren kalıp sözler, bir isteği kabul veya reddetme bildirenler kalıp sözler, uyarma, eleştirme veya tehdit etme bildiren kalıp sözler, tebrik etme kalıp sözleri, özür dileme kalıp sözleri, bir istek bildiren kalıp sözler, soru cevap isteyen kalıp sözler, genel bir davranış veya düşünce bildiren kalıp sözler, diğer toplumsal ilişkilerde kullanılanlar kalıp sözler.

1-Hayır Dualar

Allah seni başımızdan eksik etmesin, Yapan eller sağ olsun, Yaşa, Bereketli olsun, Tekrarını görmek nasip olsun, Tanrı dert verip derman aratmasın, Allah etmesin, Su gibi değerli ol evladım Allah yazdıysa bozsun, Yazgısı güzel olsun, Uzun ömürler dilemek, Güldükçe yanağından güller açılınsın, Yürüdükçe bastığın topraklara bereket saçılınsın!, Canın sağolsun, Maazallah, Sizlere ömür,

2-Beddualar

Hay körolmayasica, Allah müstahakını versin.

3-Toplumsal-Kültürel İlişkileri Yansıtan Kalıp sözler

Toplumsal kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözler kendi içerisinde 17 kategoriye ayrılmıştır.

1-Selamlaşma bildirenler Kalıp Sözleri

İyi akşamlar, Merhaba, Günaydın, Selam, İyi günler.

2-Karşılama Kalıp Sözleri

Hoş geldiniz, Hoş bulduk.

3-Hatırlama Kalıp Sözleri

Nasılsın?, Çoluk çocuk iyi mi?

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013



4-Vedalaşma (Uğurlama) Kalıp Sözleri

Uğurlar ola, Herkese selam ve sevgilerimi ilet, Görüşmek dileğiyle, Hoşça kal, Görüşürüz, Gözlerinden Öpüyorum, Bay bay. Güle güle git.

5- Yüceltme Bildirenler Kalıp Sözleri

Sen olmasaydın, Efendim, Rica ederim, Sizlerle tanıştığımıza çok sevindim, Senin her halin başka güzel, Hay size kurban olayım, Varlığımızı sana borçluyuz, Lafi sözü yerinde.

6-Teşekkür etme Kalıp Sözleri

Teşekkür etmek, Sağ olun.

7-Söz Verme Kalıp Sözleri

And içmek, Söz vermek, Vallahi, Yemin etmek.

8-Duygusal Tepki Bildiren Kalıp Sözler

Vay canına, Hoppala, Eyvah, Ah yavrum, Vah vah, Aaa, nasıl şey öyle, Aman Allah!, Aman Tanrım, Ah keşke öyle olmasa, Aman aman, Vay halinize, Allah Allah!, Aman şaşırmayın, Ne yazık ki, Anam ağlıyor, İmdat, Aman.

9-Dini İnanç Bildiren Kalıp Sözler

Evelallah, Tanrıya Şükretmek, Tanrı'nın gücü ve inayeti ile, Maşallah, İlahi Adalet, Çok şükür, Allahın bahşettiği, Yalnızlık Allaha mahsustur, Rahmet, Rahmetli.

10-Bir İsteği Kabul veya Reddetme Bildirenler Kalıp Sözler

Maalesef, Hay hay, Neden olmasın, Bizce bir sakıncası yok, Eksik olsun.

11- Uyarma, Eleştirme veya Tehdit Etme Bildiren Kalıp Sözler

Saçmalıyordun, Bunu bilirsiniz, Senden böyle bir davranış beklemiyordum, Ayıp oluyor kardeşim, Sana ne?, Dikkat, Dalga mı geçiyorsunuz?, Kendimize gelelim, Gözüm görmesin seni, Savulun, Aşk olsun, Görürsünüz siz, Benden uzak dursun, Şuna bak.

12-Tebrik Etme Kalıp Sözleri

Aferin, Kutlarım, Bravo.

13- Özür Dileme Kalıp Sözleri

Pardon, Özür dilerim.

14-Bir İstek Bildiren Kalıp Sözleri

Bir dakika, Arkadaşlar bir dakika beni dinleyin, Söyle Bakalım, Buraya gel ve bu beyle tanış, Sakın kımıldamayın, Senden son bir şey daha yapmanı istiyorum, Biraz otur, dinlen, Size ihtiyacım var, Lütfen, Sözden öze gelelim.

15- Soru Cevap İsteyen Kalıp Sözleri

Büyünce ne olacaksınız?, Söyle Bakalım?, Okul nasıl?, Yaramazlık yok değil mi?, Ne dersiniz?, Nasıl yani?, Yarın boş musun?, Daha iyisiniz değil mi?, Nasıl olur?, Ne çıkar?

16-Genel Bir Davranış veya Düşünce Bildiren Kalıp Sözler

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013



Parayı veren düdüğü çalar!, Bu dünyada kimsenin kimseye ihtiyacı yoktur, Yediği önünde yemediği ardında, Ekmek elden su gölden, Ya tutarsa, Su hayattır, Konuya bir de başka bir perspektiften bakalım.

17-Diğer Toplumsal İlişkilerde Kullanılanlar Kalıp Sözler

Şahane, Boş ver, Buyurun, Rastgele, Ne mutlu, Yani, Demek ki, Yahu, Ağzımızın tadı bozulmasın, Bütün ömrünü okuma yazma ile geçirmiş, Unutulmaz şair, ölümsüz bir şiir, hayata veda etmek, Göz nuru, Yaşam savaşı vermek, Ne olursa olsun, Barış ve huzur içinde yaşamak, Ne yaparsa yapsın, Neler çektim bilemezsiniz, Yerden göğe kadar haklı, Tarihe geçti Bu gidişe dur demek, Yok olma tehlikesiyle karşı karşıya, Vatan borcu, Hadi bakalım göreyim sizi, İstemeyen adam ilan etmek Sana öyle geliyor, Büyümüş de küçülmüş, Çok para, Ne kadar şanslısın!, Bana ne?, Ulusal bir kahraman, Dünyaya gelmek, İyiyim, Sakın kaçırmayın, Neler var neler, Önemi yok, Gel zaman git zaman, Dile benden ne dilerse, Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, Kırk gün kır gece düğün yapmak, Onlar ermiş muradına.

d. Ortaokul Türkçe öğrenci çalışma kitaplarında kalıp sözlerin öğretilmesine yönelik etkinlikler nelerdir?

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımların hayata geçirilmesi ve hedeflenen bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıkların kazandırılması için çeşitli etkinlik örneklerine yer verilmiştir. Bu etkinlikler birer öneri niteliğindedir ve birden çok beceriye yönelik olabilir. Öğretmen, bu etkinlikleri olduğu gibi veya çeşitli değişiklikler yaparak uygulayabilir, aynı zamanda bir ders saatinde birden fazla etkinliğe yer verilebilir.

Programdaki etkinlikler, öğrenci merkezli ve öğrenme sürecinde öğrencinin etkin bir rol üstlenmesini sağlayacak şekilde hazırlanmıştır. Öğrencilerin birbirleriyle ve öğretmenleriyle sürekli iletişim içinde olmaları ve etkinliklerin her aşamasında katılımcı olarak yer almaları programın uygulanması açısından önemlidir. Yapılan etkinliğin veya benzerinin öğrenciler tarafından planlanıp uygulanması gerekmektedir.

5. sınıf Türkçe öğrenci çalışma kitabında yapılan incelemede kalıp sözlerle ilgili herhangi bir etkinlik görülmemiştir. 6. sınıf Türkçe dersi öğrenci çalışma kitabında kalıp sözler ilgili iki tane etkinlik vardır. Bu kalıp söz etkinliklerinden ilk kalıp söz etkinliğinde selamlaşma, vedalaşma, karşılama ve hayır dua kalıplarından örnekler verilmiş ve öğrencilerden karşılıklarına bunların hangi durumlarda kullanacaklarını yazmaları istenmiştir. İkinci kalıp söz etkinliği teşekkür kalıplarını kullanmaya yönelik öğrencilerden konuşma sonunda kullanabilecekleri teşekkür cümlelerini yazmaları istenmiştir. 7. sınıf Türkçe dersi öğrenci çalışma kitabında kalıp sözlerle ilgili etkinlik yoktur. 8. sınıf Türkçe dersi öğrenci çalışma kitabında bir tane kalıp sözlerle ilgili etkinlik vardır. Bu kalıp söz etkinliğinde bazı durumlar verip o durumlarda söylenebilecek kalıplaşmış ifadeleri yazmaları istenmiştir. Tarlada çalışan birine, hasta olan bir kişiye, yeni bebeği olan bir arkadaşınıza, akrabası ölen birine, yeni evlenen çifte ve ailesinden ayrılan bir arkadaşınıza gibi sosyal hayatta karşılaşılabilecek durumlarda nelerin söylenebileceği öğretilmeye çalışılmıştır.

2.Araştırma sorusuna yönelik bulgular

Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin kalıp sözleri kullanma düzeyleri nedir?

Öğrencilerin söylem tamamlama testi sonuçlarına göre 248 tane kalıp söz kullandıkları görülmüştür. Bu kalıp sözlerden sadece 30'u Türkçe ders kitaplarında yer almıştır. Öğrencilerin kalıp söz hazneleri ders kitaplarındakinden çok daha fazla olduğu söylenebilir.

Söylem tamamlama testine bakıldığında öğrencilerin %68 özür dilerim, %61 yemin ederim, %60 hoş geldin, %51 teşekkür ederim, %50 kolay gelsin, %50 Allah rahmet eylesin, %50 geçmiş olsun ve %41 merhaba kalıp sözleri en çok kullandıkları kalıp sözler olmuştur..

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013



TARTIŞMA VE SONUÇ

Dil, onu konuşan ulusun yaşayış biçiminin, en geniş anlamda kültürünün, dünya görüşünün, tarih boyunca geçirdiği çeşitli evrelerin ve başka toplumlarla kurduğu ilişkilerin yansıtıcısıdır (Ünalın, 2004: 4). Her ulus kendi dilini ve kendi kültür birikimini gelecek kuşaklara aktarmak ister. Bu çaba hiç kuşkusuz dilin temel iletişim aracı olmasından kaynaklanır. Ancak dil ile oluşan kültür değerleri, bugünün kuşakları ile geçmiş arasında bir köprü olduğu gibi, onların geleceğe de uzanmalarını sağlayan oluşumlardır (Dilidüzgün, 2003: 16).

Toplumsal kültür aktarımının en önemli aracı olan dil öğretiminde sözcüklü öğretiminin önemi açıktır. Özellikle bir toplumun duyuş ve düşünüş özelliklerini yansıtan deyim, atasözü ve kalıp sözler kültür aktarımında önemli bir görev üstlenmektedir. Bu öğretimin en önemli araçlarından biri de kuşkusuz Türkçe ders kitaplarında kullanılan metinlerdir. Bununla beraber ders kitapları ait oldukları alanın öğretim programları doğrultusunda hazırlanırlar. Ders kitapları ancak öğretim programındaki kazanımlara yönelik hazırlanırsa amacına hizmet edebilir. (Yazıcı Okuyan, 2012: 41)

1-5. Sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (2009) ve (6-7-8)Türkçe Dersi Öğretim Programı (2005)'nda kalıp sözlerin öğretimi ile ilgili dolaylı olarak kazanımlar vardır fakat direkt olarak bir kazanım yoktur. Sözcüklüğün zenginleştirilmesi ilgili birçok kazanım bulunmaktadır. Kalıp sözler de sözcüklüğün içinde yer aldığına göre bu sözlerinde öğrencilere öğretilmesi programın hedefleri arasındadır.

Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitimi Programı Genel Amaçları, 5. maddede; *Türlü etkinliklerle öğrencilerin kelime dağarcığını zenginleştirmek*, ibaresine yer verilmiştir. Programda yer alan ve yukarıda adı geçen amaca karşılık yalnızca 6. sınıf çalışma kitabında bu sözlerin doğrudan öğretimine yönelik 2 etkinlik ve 8.sınıf çalışma kitabında 1 etkinlik bulunmaktadır. Bu etkinlikler günlük yaşamda selamlaşmalarda, tanışmalarda, teşekkürlerde ve vedalaşmalarda sıklıkla kullandığımız kalıp birimleri öğretmek amacıyla oluşturulmuştur. 5. sınıf ve 7. sınıf öğrenci çalışma kitabında kalıp sözlerin öğretimine yönelik hiçbir etkinliğe rastlanmamıştır.

5., 6., 7., 8. sınıflar Türkçe ders kitaplarında 171 kalıp söz kullanılmıştır. Bunların 153'ü toplumsal-kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözlerdir. Bu durum kalıp sözlerin toplumsal yaşamımızda ne denli önemli olduğunu ve onları ne kadar sık kullandığımızı yansıtmaya açısından önemlidir. Bu sözler bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması adet olan sözlerdir ve hazır birim olarak kullanıldıklarından günlük yaşamdaki iletişimi düzenlemekte ve kolaylaştırmaktadırlar (Gökdayı, 2008: 89-110) .

Dil, içinde doğduğu toplumun kültür beşğinde sallanarak gelişir ve toplumun bütün özelliklerini, toplumdaki bütün değişiklikleri bünyesinde barındırır. Bir toplumun kültüründe, dinî anlayışında, yaşadığı coğrafyadaki tüm değişiklikleri; toplumdaki bütün anlayışların izini dilin bünyesinde görmek mümkündür. Dilin içerisinde barındırdığı bütün izleri ve değişiklikleri en iyi yansıttığı bölümlerinden biri ise kalıp sözlerdir (Cihangir, 2010: 106).

Kalıp sözlerin Türkçe ders kitaplarında kullanım oranına bakıldığında hayır duaları ikinci sıradadır. Duaları iyi dilekleri içeren kalıplaşmış sözlerdir. Teslimiyeti, inanmışlığı ve bir ümidi içermeleri en önemli özellikleridir. 16 tane kalıp söz ifadesi tespit edilmiştir. Kalıp sözlerde dini yaşamın ve inançların etkisi çok etkilidir. Bunun dışında topluma has bazı kültür öğelerine de rastlanmaktadır. Doğum, ölüm, hastalık gibi durumlarla ilgili inanç ve uygulamalardan da söz edilmektedir.

Bedduaları (kargışlar), incelenen kitaplarda en az yer alan kalıp söz birimleridir. Kaya (1997: 111) bedduaları, "çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013



teskin olmak amacıyla söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, anlatımı güçlendiren kalıplaşmış sözcükler' olarak tanımlanmaktadır. Kullanımı toplumca tasvip edilmediğinden ders kitaplarında da sadece 2 tane kullanılmıştır. Hay körolmayasica beddua örneğinde olduğu gibi maksat karşıdakinin zor duruma düşmesini arzu eden bir durum değil sadece kızgınlık ifadesi olarak kullanıldığı da görülmüştür.

İncelenen kitaplarda kullanılan toplumsal ilişkileri yansıtan kalıp sözcüklere yönelik doğrudan alıntılar:

“Ne olur, iyi akşamlar ve günaydından başka bir kelime konuşabilseydik” (8.sınıf ders kitabı s. 128, Komşusuzluk adlı metin)

“Hacivat: Buyurun derler değil mi?” (8.sınıf Türkçe ders kitabı s. 98)

“Çok rica ederim beyefendi” (8.sınıf Türkçe ders kitabı s.35)

“Fazla bir şey diyemedi teşekkür etmekle yetindi” (8.sınıf Türkçe ders kitabı s. 17)

İncelenen kitaplarda yer alan hayır dualara yönelik doğrudan alıntılar:

“Tanrının gücü ve inayetiyle ateş kızıştı” (8. Türkçe sınıf ders kitabı s. 96)

“Allah seni başımızdan eksik etmesin” (8.sınıf Türkçe ders kitabı s. 33)

İncelenen kitaplarda yer alan beddualara yönelik doğrudan alıntılar:

“Hacivat: Hay körolmayasica Karagöz'üm” (8.sınıf Türkçe ders kitabı s. 97)

İncelenen kitaplarda geçen kalıp sözcüklerin kullanıldıkları bağlama uygun örnekler oluşturduğu görülmüştür. Böylelikle öğrencilerin günlük yaşamda sıklıkla karşılaştığı sözcük kalıpları metin aracılığıyla yansıtılmıştır. Kalıp sözcüklerin bu kadar yaygın kullanılmasının nedeni atasözcükleri ve deyimlerde olduğu gibi iletişim durumu ve bağlamdan hareketle, dili kullanan kişilere hazır birimler sunularak dilsel üretim ve anlamlandırma süreçlerinin kolaylaştırılması ve hızlandırılmasıdır. Özellikle konuşma eylemi yapılırken, daha önceden bir bütün haline getirilip hafızada öylece saklanan kalıplaşmış birimler, konuşanlarca kolaylıkla hatırlanıp hemen kullanılabilirdiği gibi, dinleyici(ler) tarafından da çabucak algılanabilmektedir (Gökdayı, 2008: 89-110).

Öğrencilerin söylem tamamlama testi sonuçlarına göre 248 tane kalıp sözcük kullandıkları görülmüştür. Bu kalıp sözcüklerden sadece 30'u Türkçe ders kitaplarında yer almıştır. Öğrencilerin Türkçe ders kitabındaki kalıp sözcüklerden farklı olarak birçok kalıp sözcük bildikleri saptanmıştır.

Sonuç olarak kültürün dile yansıyan öğelerinden olan kalıp sözcükler, dil öğretiminde önemli bir işleve sahiptir. Bir olay veya durum karşısında hazır ifadeler sunan ve kültür aktarımı aracı olarak kullanılan kalıp sözcükler; dili öğrenenler tarafından karşılaşılan yeni durumlar ya da olaylar için de kullanılabilir. Böylelikle bireyin anlama ve anlatma becerisi geliştirilebilir. Buna karşın, 5-6-7-8. sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programında kalıp sözcüklere yönelik kazanımların bulunmaması bir eksikliktir. Tıpkı atasözü ve deyimlerin öğretiminde olduğu gibi kalıp sözcüklerin, öğretimine yönelik kazanımlar da programda yer almalıdır. Dilin işleyişinde önemli bir rol oynayan bu sözcüklerin metin bağlamı içinde daha sık kullanılması ve bu yolla öğrencilere kazandırılmaya çalışılması, öğrencilerin dillerini kullanma becerilerini geliştirmelerini sağlayacağı gibi onların toplumsallaşma sürecine de katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, D.(1996). *Türkçenin sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- AKSAN, D. (2000). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKSAN, D. (2004). *Türkçenin sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- BALCI, A. (2009). *Sosyal bilimlerde araştırma*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- DİLİDÜZGÜN, S. (2003). İletişim Odaklı Türkçe Derslerinde Çocuk Kitapları, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- EROL, Ç. (2007). *Türkiye Türkçesinde kalıp sözler üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÖKÇORA, D. (1998). *Türkçe, Özbekçe ve İngilizce Dillerinde Özür Dileme ve Teşekkürlerin Karşılaştırılmalı İncelenmesi*. XII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri, Mersin.
- GÖKDAYI, H. (2008). “*Türkçede Kalıp Sözler*”, bilig, Kış / 2008, 44, 89-110.
- GÖKDAYI, H. (2011). “*Türkçede Kalıp Sözler*”, Ankara: Engin Yayınevi.
- KAYA, D. (1997). “*Dualar ve Beddualar*”, Türklük Bilimi Araştırmaları, IV, 99-121.
- KILIÇ, V. (2002). *Dilin işlevleri ve iletişim*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- KOLAÇ, E. (2009). “Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma, Bilinç ve Duyarlılık Oluşturmada Türkçe Eğitiminin Önemi”, Millî Folklor Dergisi (International and Quarterly Journal of Cultural Studies), 11 (82), 19-31.
- LYONS, J. (2002). *Language and Linguistics*. Cambridge University Press. http://www.amazon.com/Language-Linguistics-Introduction-John-Lyons/dp/0521297753#_ (Erişim: 20 Şubat 2012).
- ÖZBAY, M. (2002). “Kültür Aktarımı Açısından Türkçe Öğretimi”, Türk Dili, 602, 112-120.
- ÖZBAY, M. (2006). *Türkçe özel öğretim yöntemleri II*, Ankara: Öncü Kitap.
- ÖZBAY, M. ve Karakuş Tayşi, E. (2011). “Dede Korkut Hikâyeleri'nin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi”, Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 1 (1), 21-31.
- ÖZDEMİR, E. (2000). *Erdemin başı dil*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- PALMER, F. R. (2001). *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi*, çev. Ramazan Ertürk, Ankara.
- SAPİR, E. (1985). *Selected Writings in Language, Culture, and Personality*. University of California Press, (Erişim: 20 Şubat 2012) <http://books.google.com.tr/books>.
- TANNEN, D. ve Öztekin, P. C. (1981). “Formulaic Expressions in Turkish and Greek,” *Conversational Routine*, Florian Coulmas (der.) içinde, The Hague: Mouton, 37-54.
- TAVŞANCIL, E. ve Aslan, E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- YAZICI Okuyan, H. (2006). *Türkçenin sözvarlığı açısından Fakir Baykurt'un romanları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YAZICI Okuyan, H. (2012). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında bir kültür aktarımı aracı olarak kalıp sözlerin kullanımı üzerine bir inceleme. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, TSA/YIL 16 S:2 Ağustos 2012,
- YILDIRIM, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, (Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

